

УДК 81'42

Я. Я. Іваноў

НАМИНАЦЫЙНАСЦЬ ЯК ЛІНГВІСТЫЧНАЯ ПРЫМЕТА АФАРЫСТЫЧНЫХ АДЗІНАК

Во введении обоснована актуальность проблемы определения лингвистически значимых признаков афоризма как специфической категории единиц речи и языка, описаны методология и фактический материал исследования. Цель исследования – определить и описать специфические характеристики номинативности как собственно лингвистического признака афоризмов в аспекте их понимания как отдельной категории сверхсловных единиц. В основной части установлено, что афоризм с точки зрения его отношения к действительности порождается и употребляется (как речевая или как языковая единица) для вычленения и отображения не конкретной ситуации или определенного множества конкретных ситуаций, а объекта специфического типа – универсальной закономерности. Определено, что под универсальной закономерностью следует понимать всеобщее и вневременное утверждение, в котором сообщается об универсальных связях между целыми классами количественно неисчислимых объектов. Каждый афоризм соотносится в сознании говорящих с той универсальной закономерностью, которую он выражает в речи. Такое соотношение квалифицировано как изоморфное соотношению в сознании носителей языка слов и тех фрагментов мира, которые слова обозначают в речи (и то, и другое соотношение представляет собой номинацию). Именно поэтому афоризмы (в нейтральной позиции – вне контекста) являются единицами номинации, а не коммуникации, а в речи употребляются одновременно как в коммуникативной, так и в номинативной функции. Установлено, что номинативная семантика является облигаторным признаком афоризма, однако не является для него категориально значимым свойством (не дифференцирует афоризм как категорию лингвистических единиц). Впервые определена номинативная семантика афоризма, установлен объект афористической номинации – универсальная закономерность как специфическая часть картины мира, соотносимая с действительностью. Полученные результаты могут быть использованы в теоретической лингвистике при построении теории афоризма как разновидности сверхсловных единиц, а также при описании афористических единиц белорусского, русского, польского и английского языков.

Ключевые слова: афористическая единица, лингвистическая категория, категориальный признак, номинативность, номинативная семантика.

Уводзіны. Афарызмы шырока вывучаюцца як аб'ект лінгвістыкі тэксту, стылістыкі, фразеалогіі, парэміялогіі, лінгвакраіназнаўства [1], ствараюцца комплексныя лінгвістычныя апісанні афарызма як фразавога тэксту (у рускай [2] і ўкраінскай мове [3]), а таксама як маўленчай і моўнай адзінкі (на матэрыяле беларускай мовы [4], рускай, польскай, англійскай, нямецкай моў [5–7]). Разам з тым агульнапрынятага лінгвістычнага разумення афарызма не сфарміравалася. Найбольш спрэчнымі з'яўляюцца спробы акрэсліць яго прыметы. Так, у вызначэнні афарызма выкарыстоўваюцца паняцці «лаканічны», «арыгінальны», «глыбокі», «дасканалы», «яскаравы», «трапны» і да т.п., якія не з'яўляюцца ўласна мовазнаўчымі [4, с. 28]. У апошні час акрэслілася тэндэнцыя да пошуку адной вызначальнай уласцівасці (прыметы) афарызма, на падставе якой можна было б аб'яднаць усе тыя разнастайныя паводле зместу і формы выразы, якія звычайна называюцца «афарызмы», у адну катэгорыю адзінак. У якасці такой прыметы прапануецца ідыяматычнасць [8], «выслоўнасць» (прыналежнасць да маўленчага жанру выслоўяў) [9], «канцэптуальнасць» (адлюстраванне на больш актуальных для носьбітаў мовы паняццяў – «канцэптаў») [2, с. 27], пашпартызаванасць (вядомасць носьбітам мовы яго аўтара) [2, с. 29, 30], узаўяляльнасць [10] ці інш. Аднак усе названыя прыметы ўласцівы не толькі афарызмам, але і многім іншым відам выказванняў, што не звужае паняцце афарызма да асобнай лінгвістычнай катэгорыі, а наадварот, пашырае яго да любога выказвання, якое з'яўляецца ідыяматычным, пашпартызаваным, узаўяляльным і г.д.

Канцэптуальная неакрэсленасць лінгвістычнага паняцця афарызма абумоўлівае яго вызначэнне *ad hoc*, калі даследчык разумее афарызм так, як гэта больш адпавядае

Іваноў Яўген Яўгенавіч, канд. філал. навук, дац., заг. каф. тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі МДУ імя А. А. Куляшова (Беларусь).

Адрас для карэспандэнцыі: вул. Касманаўтаў, 1, 212022, г. Магілёў, Беларусь; e-mail: ivanov-msu@mail.ru

індывідуальнай парадыгме лінгвістычных і філалагічных ведаў, а таксама таму моўнаму матэрыялу, які ў дадзеным выпадку аналізуецца. Зразумела, што гэта прама ўплывае не толькі на рэпрэзентацыйнасць, але і на ступень верыфікаванасці вынікаў мовазнаўчага вывучэння афарызма. Таму найбольш актуальнай праблемай лінгвістыкі афарызма з'яўляецца вызначэнне і апісанне яго катэгарыяльных прымет як аб'екта мовазнаўства.

У папярэднім даследаванні [11] быў прапанаваны і ў агульных рысах абгрунтаваны шэраг уласна лінгвістычных прымет афарызма як спецыфічнай катэгорыі звышслоўных адзінак. Адною з такіх прымет мэтазгодна лічыць намінацыйнасць, якая ў дачыненні да афарызма была ўпершыню вызначана ў 1980-х гг. у межах лінгвакраіназнаўчай тэорыі афарызма (на матэрыяле рускай мовы) [12, с. 74, 75], але не набыла адназначнага лінгвістычнага абгрунтавання [13, с. 103, 104], і таму патрабуе спецыяльнага вывучэння.

Мэта даследавання – вызначыць і апісаць спецыфічныя характарыстыкі намінацыйнасці як уласна лінгвістычнай прыметы афарызма ў аспекце яго разумення як асобнай катэгорыі звышслоўных адзінак.

Метадалагічнай асновай вызначэння і апісання лінгвістычных прымет афарызма з'яўляецца яго разуменне, па-першае, як асобнай катэгорыі звышслоўных адзінак, па-другое, як складанага аб'екта, што на падставе ўласцівых яму розных прымет можа ўтвараць больш аднаго мноства з іншымі блізкімі яму па сваіх структурных і функцыянальных уласцівасцях аб'ектамі (прыказкамі, крылатымі выразамі, літаратурнымі выслоўямі, спантанымі выказваннямі ў гутарковай мове, тэкстамі масавай камунікацыі і інш.). Пры вызначэнні і апісанні прымет афарызма як асобнай катэгорыі лінгвістычных адзінак мэтазгодна выкарыстоўваць камбінаваныя дэдуктыўны і індуктыўны метады, сінтэз і аналіз лінгвістычных фактаў (на матэрыяле розных моў і разнастайных форм іх існавання) [4, с. 7]. Пры апісанні намінацыйнасці як уласцівасці афарызма выкарыстаны прыёмы семантычнага аналізу.

Фактычны матэрыял даследавання складаюць афарыстычныя адзінкі беларускай, рускай, польскай і англійскай моў, атрыманыя паводле выбаркі з літаратурных тэкстаў, жывой гутарковай мовы, лексікаграфічных крыніц (усяго больш за 12 000 адзінак, амаль прапарцыянальна прадстаўленыя ў чатырох мовах), адлюстраваныя ў падрыхтаваных аўтарам слоўніках [14–18] і слоўнікавых матэрыялах [19; 20], а таксама ў шэрагу іншых афараграфічных крыніц [21; 22].

Асноўная частка. Да лінгвістычна рэlevantных прымет афарызма (гэта значыць такіх, што характарызуюць яго як прадукт маўленча-мысленчай дзейнасці) мэтазгодна адносіць звышслоўнасць, аднафразавасць, абагульненасць, намінацыйнасць, дыскурсіўную самастойнасць, тэкставасць (ужыванне як асобнага тэксту), узнаўляльнасць, устойліваць, ідыяматычнасць [11]. Названыя прыметы можна размежаваць на аблігаторныя (што ўласцівы ўсім афарызмам) і факультатыўныя (што ўласцівы афарызмам толькі пэўных разнавіднасцей [4, с. 82]), катэгарыяльна вызначальныя (што ўласцівы толькі афарызмам) і катэгарыяльна агульныя (што ўласцівы як афарызмам, так і іншым катэгорыям звышслоўных адзінак). На падставе акрэсленых прымет афарызма можна вызначыць паняцце афарыстычных адзінак як лінгвістычнай катэгорыі. Афарыстычныя адзінкі (афарызмы) ва ўласна лінгвістычным разуменні – гэта аднафразавыя, намінацыйныя, дыскурсіўна самастойныя, пераважна звышслоўныя, узнаўляльныя, устойлівыя адзінкі, якім могуць быць уласцівы ідыяматычнасць і ўжыванне як асобнага тэксту і якія адрозніваюцца ад усіх іншых звышслоўных адзінак катэгарыяльна вызначальнай прыметай – адметнай (універсальнай) абагульненасцю зместу [11, с. 84]. Універсальная абагульненасць з'яўляецца спецыфічнай уласцівасцю афарызмаў, маніфестуе асобную катэгарыяльную якасць іх плана зместу – афарыстычнасць, а таксама дэтэрмінуе такія іх аблігаторныя прыметы, як дыскурсіўная самастойнасць і намінацыйнасць.

Намінацыйнасць як семантычная прымета ўласціва найперш словам і фразеалагізмам, у афарызмах набывае адметнае выяўленне і адыгрывае іншую ролю, што патрабуе спецыяльнага абгрунтавання.

Паводле лінгвістычнага вызначэння афарызма, звычайна мяркуецца, што ў афарыстычных фразях (выказваннях) адлюстроўваецца або «абагульненая закончаная думка» [23, с. 17] «аб якой-небудзь з'яве рэчаіснасці» [24, с. 42], або ўвогуле ўсякая «лагічна закончаная думка (суджэнне)» [25, с. 60] і да т.п. Існуе таксама меркаванне, паводле якога афарызм абазначае

не толькі сужэнне (ці пэўную думку). Зыходзячы з таго, што ўстойлівыя афарыстычныя фразы (прыказкі, крылатыя афарызмы) ніколі не актуалізуюцца ў маўленні толькі «дзеля самога сябе», а ўжываюцца ў дачыненні да тых ці іншых сітуацый [26, с. 21], якія «падводзяцца» пад нейкі «тыповы выпадак», некаторыя даследчыкі лічаць, што змест афарыстычных адзінак складаюць акрамя сужэння (думкі) яшчэ і ўяўленні пра «ўсе канкрэтныя акалічнасці таго ці іншага выпадку, і яго тыповыя рысы, і яго ацэнка, і апора на прэцэдэнт і аўтарытэт, і намер моўніка» – гэта значыць нейкая «тыповая сітуацыя як сукупнасць акалічнасцей, прымет, ацэнак, палажэнняў, але на пэўным узроўні абстракцыі – без увагі на дробныя, неістотныя характарыстыкі» [12, с. 74, 75].

У выніку даследавання ўстаноўлена, што пры лінгвістычным вызначэнні прадмета намінацыі ў афарызме паняцце «абагульненая думка» выкарыстоўваецца ў побытавым разуменні як выяўленне агульнага ў асобных з’явах, рэчах, іх уласцівасцях і адносінах; нейкі вынік з назірання, вывучэння асобных, прыватных фактаў, з’яў у форме агульнага палажэння [27, с. 11; 28, с. 550, 551]. У межах такога разумення прынцыпова не размяжоўваецца, якія абагульняюцца аб’екты ці сувязі паміж імі (адзінкавыя або не адзінкавыя), у якіх менавіта межах (канкрэтнага або адцягненага асэнсавання рэчаіснасці), у якой ступені (у дачыненні да класа адпаведных аб’ектаў або пэўнай рода-відавочнай прыналежнасці іншых аб’ектаў). Так, менавіта нявызначанасцю ў межах семантыкі паняцця абагульнення на ўзроўні выказвання абумоўлены пашыраныя на практыцы (у тым ліку і ў лінгвістычных даведчаных выданнях) выпадкі кваліфікацыі не афарыстычных (не абагульненых) паводле зместу выказванняў як «афарызмаў». Напрыклад, у энцыклапедыі «Беларуская мова» (1994) у артыкуле «Афарызмы» прыводзяцца фразы накішталт *А ў час апошні развітання Стаялі цмокі цалавання (Я. Колас)* [25, с. 61], у якіх нічога не абагульняецца.

Пры апісанні выказванняў як маўленчых адзінак трэба браць пад увагу адрозненні ў анталагічным статусе адлюстраваных ў іх фрагментаў рэчаіснасці. Гэтыя фрагменты могуць належаць або да актуальнай (падзейнай) рэальнасці, або да віртуальнай (ментальнай). У рамках віртуальнай рэальнасці мы маем справу з абстрактнымі сувязямі паміж абстрактнымі прадметамі, з’явамі, працэсамі і г.д., што ў строгім сэнсе слова, відаць, нельга кваліфікаваць менавіта як «сітуацыі» і, адпаведна, як «уяўленні аб пэўным мностве ці нават класе сітуацый». У дадзеным выпадку самой па сабе «сітуацыі», калі разумець пад ёй у самым шырокім сэнсе сукупнасць тых ці іншых абставін, гэта значыць пэўную падзею, яшчэ або ўжо (паводле, адпаведна, дэдуктыўнага або індуктыўнага характару абагульнення) няма і быць не можа, паколькі вельмі цяжка ўявіць сабе як «сітуацыю» сукупнасць нейкіх абстрактных абставін.

Для большай пераканаўчасці выказанага палажэння, разгледзім у якасці ілюстрацыі выказванне <Усе> людзі паміраюць, што традыцыйна вызначаецца як узор агульных сужэнняў, дзе што-небудзь сцвярджаецца або адмаўляецца аб кожным прадмесе якога-небудзь класа прадметаў. Агульнапрынята лічыць, што ў выказваннях такога кшталту размова ідзе пра мноства ўсіх людзей як клас, кожнаму з элементаў якога ўласціва дадзеная характарыстыка. У такім разе выказванні тыпу <Усе> людзі паміраюць павінны быць тоеснымі па сваёй семантычнай структуры выказванням тыпу <Усе> суседскія дзеці хварэюць. Аднак паміж гэтымі двума выказваннямі ёсць адна істотная розніца, якая заключаецца ў тым, што ў другім выказванні мы маем справу з мноствам канкрэтных аб’ектаў (суседскіх дзяцей), у той час як у першым натуральна не маецца на ўвазе ніякага мноства тых ці іншых пэўных асоб (паколькі ўяўленне ў выглядзе мноства канкрэтных аб’ектаў сукупнасці ўсіх існуючых індывідаў разам з тымі, што калісьці існавалі ці яшчэ будуць існаваць, бяспрэчна нерэлевантнае для моўнай свядомасці чалавека ў эпістэмалагічным плане). Суб’ект выказвання <Усе> людзі паміраюць можна інтэрпрэтаваць як так званае генерычнае мноства людзей (людзей саміх па сабе), але і ў гэтым выпадку такое мноства, безумоўна, пазбаўлена той канкрэтнасці, якая прысутнічае пры магчымай аналагічнай кваліфікацыі суб’екта выказванняў тыпу <Усе> суседскія дзеці хварэюць (гэтых суседскіх дзяцей). Менавіта таму, дарэчы, магчыма ўжыванне па-за адпаведным кантэкстам эліптычнага *Усе паміраюць* пры немагчымасці *Усе хварэюць*. Цалкам відавочна, такім чынам, што ў другім выпадку мы маем справу з абазначэннем пэўнай сітуацыі (сукупнасці такіх фактаў і акалічнасцей, як наяўнасць суседзей, хвароба іх дзяцей і г.д.), а ў першым – з абазначэннем толькі самога агульнага сужэння, атрыманага ў выніку такой разнавіднасці індуктыўнага вываду, як

няпоўная індукцыя. Усе яго лагічныя пасылкі (*Хехта адзін памёр, Хехта другі памёр, Хехта трэці памёр і Ніхто не бачыў чалавека, які б ніколі не паміраў*) заснаваны на перцэпцыйным вопыце і з'яўляюцца выказваннямі, што абазначаюць сітуацыі рэчаіснасці.

Лагічным эквівалентам выказванняў, у якіх абагульняецца рэчаіснасць, звычайна лічыцца агульнае сужэнне. Аднак агульнае сужэнне можа быць лагічным эквівалентам і такога выказвання, у якім паведамляецца аб пэўных канкрэтных сітуацыях рэчаіснасці. Параўн., напрыклад, *Усе бабры будуць хаткі і Усе яе дзеці вучацца ў школе*. Можна меркаваць, што размежаванне выказванняў паводле крытэрыя канкрэтнага vs. абстрактнага адлюстравання рэчаіснасці з'яўляецца нерэлевантным для мовы логікі, што пацвярджаецца адсутнасцю ў ёй сужэнняў адпаведных тыпаў.

Такім чынам, ні паняцце абагульненай думкі, ні паняцце агульнага сужэння, ні паняцце тыповай сітуацыі (як і ўвогуле сітуацыі) не могуць быць выкарыстаны для лінгвістычнага вызначэння намінацыйных характарыстык афарызма, паколькі зварот да іх не дазваляе адназначна дыферэнцыяваць прадметы намінацыі афарызмаў і іншых (неафарыстычных) фраз.

Зместавая спецыфіка афарызмаў абумоўлена тым, што яны прызначаны не перадаваць нейкую актуальную інфармацыю ў яе адносінах да рэчаіснасці, а адлюстроўваць усеагульныя і пазачасавыя сцвярджэнні, у якіх паведамляецца пра ўніверсальныя сувязі паміж цэлымі класамі аб'ектаў, – гэта значыць адлюстроўваць заканамернасці сувязей паміж не адзінкавымі аб'ектамі, аб'яднанымі ў цэлыя класы. Заканамернасці такога кшталту можна вызначыць як універсальныя. Зыходзячы з гэтага, можна сцвярджаць, што ў афарызмах адлюстроўваюцца спецыфічныя фрагменты рэчаіснасці – універсальныя заканамернасці (неабходныя і рэгулярныя ўласцівасці цэлых класаў не падпадаючых рэгістрацыі аб'ектаў і/або сувязі паміж класамі такіх аб'ектаў у межах сапраўднага ці выдуманнага свету).

Заканамернасці як факты рэчаіснасці існуюць у святдомасці чалавека і спараджаюцца ў выніку пазнавальнай і кагнітыўнай дзейнасці шляхам індукцыі або дэдукцыі на падставе назірання за аб'ектыўна існуючымі (або наўмысна створанымі) істотнымі, неабходнымі і рэгулярнымі сувязямі паміж аб'ектамі. Агульная колькасць заканамернасцей абмежаваная іх наяўнасцю як фрагментаў калектыўнай ці індывідуальнай карціны свету (або рэальнага, або выдуманнага). Афарызмы спараджаюцца і ўжываюцца як маўленчыя і моўныя адзінкі для вычленення і адлюстравання ўніверсальных заканамернасцей. У гэтым сэнсе кожны афарызм суадносіцца ў святдомасці носьбітаў мовы з той універсальнай заканамернасцю, якую ён адлюстроўвае ў маўленні. Такія суадносіны з'яўляюцца ізаморфнымі суадносінам у святдомасці носьбітаў мовы слоў і тых фрагментаў свету, якія словы абазначаюць у маўленні (і тыя, і другія суадносіны маюць намінацыйны характар). Менавіта таму афарызмы ў нейтральнай пазіцыі (па-за кантэкстам) з'яўляюцца адзінкамі намінацыі, а не камунікацыі, а ў маўленні ўжываюцца адначасова як у камунікатыўнай, так і ў намінацыйнай функцыі.

Намінацыйная прырода афарызмаў фармальна выяўляецца ў магчымасці іх стварэння і ўжывання як цалкам аўтаномных тэкстаў (па-за камунікатыўным актам), а таксама іх выкарыстання ў маўленні як дыскурсіўна незалежных адзінак (у такой сэнсава і структурна аўтаномнай пазіцыі, калі выдаленне афарызма з кантэксту ніяк не змяняе ні сэнсу, ні пабудовы паведамлення). Напр.: *Дзядзька Іван адхінуўся і задумаўся. Потым загаварыў, як бяровенне варочаў: – Вялікі ты стаў, Алёша. Прывыклі мы да цябе... Бацьку ўспамінаеш? – Успамінаю, – ціха адказаў Алёшка. – Правільна. Бацькоў не выбіраюць. Бацька ёсць бацька. На ўсё жыццё... (А. Барановіч)*. Або: руск. *А тебе, мой друг, не следовало не в свое дело вмешиваться. В чужой монастырь со своим уставом не ходят. Девчонка провинилась, и я ее наказала. Она моя, и я что хочу, то с ней и делаю.* (М. Е. Салтыков-Щедрин). Або: англ. *King. 'Tis only title thou disdain'st in her, the which I can build up. Strange is it that our bloods, Of colour, weight, and heat, pour'd all together, Would quite confound distinction, yet stand off In differences so mighty. If she be All that is virtuous, save what thou dislikest, A poor physician's daughter, thou dislikest Of virtue for the name: but do not so: From lowest place when virtuous things proceed, The place is dignified by the doer's deed: Where great additions swell's, and virtue none, It is a drowsied honour. Good alone Is good without a name. Vileness is so: The property by what it is should go, Not by the title.* (W. Shakespeare) і да т.п.

Ёсьць і яшчэ адзін аргумент на карысьць першынства намінацыйнай, а не камунікацыйнай прыроды афарызма. Па сваёй сінтаксічнай форме афарызмы з'яўляюцца, як вядома, абстрактнымі сказамі, дзе змяшчаюцца «ўсеагульныя ці пазачасавыя сцвярджэнні» [29, с. 30]. У абстрактных сказах камунікацыйна дэтэрмінаваныя іх уласцівасці (мадальнасць, тэмпаральнасць і персанальнасць) рэалізуюцца фармальна, хоць і могуць актуалізоўвацца ў маўленні ў пэўных кантэкстах. Іменныя кампаненты афарызма ў сінтаксічнай пазіцыі актантаў (дзеяніка і дапаўнення) з'яўляюцца нерэферэнтнымі (не суадносяцца ні з якім аб'ектам рэчаіснасці), што разам з нерэферэнтнасцю іменных кампанентаў у пазіцыі прэдыката (паказваюць не на аб'ект рэчаіснасці, а на яго прыметы) дэтэрмінуе нерэферэнтнасць выказвання цалкам, калі яно ў нейтральнай пазіцыі (незалежна ад кантэксту) не суадносіцца ні з якой сітуацыяй рэчаіснасці (хоць і можа ўжывацца ў маўленні ў адносінах да пэўнай сітуацыі – канкрэтызавацца, набываць рэферэнтнасць). Напр.: *Вайна ўсё спіша* (прыказка з прамой матывіроўкай агульнага значэння, *Гаворыцца як апраўданне якіх-н. дзеянняў, учынкаў, спраў у ваенны час* [30, с. 108]), параўн. – *Калі гэта паспелі ліпавую абсаду выразаць і навошта? – Тады ж, у вайну. Хто на начоўкі, хто на дзежачку-ліпаўку; хто на сьвеньку, а хто на дрывы... – Вапшчэтки, так, раз пачалі ўжо, то рэж, палі, нішчы – вайна ўсё спіша!..* (А. Кудравец) (дзе *вайна* азначае 'Вялікая Айчынная вайна'). Або: руск. *Иная слава солнца, иная слава луны, иная – звезд; и звезда от звезды разнится в славе* (1 Кор, 15, 41), параўн. *1881 год начался для русской литературы двумя потерями. 21 января умер в Москве А. Ф. Писемский, 27 января умер в Петербурге Ф. М. Достоевский... Это были звезды, участники созвездия знаменитых «сороковых годов»... Но «звезда от звезды разнится в славе».* (Н. К. Михайловский) (дзе *звезда от звезды* азначае 'А. Ф. Писемский от Ф. М. Достоевского') і да т.п.

Афарызмы блізкія паводле сінтаксічнай семантыкі да намінацыйных сказаў, але паміж імі існуе два вельмі істотных адрознення. Па-першае, намінацыйныя сказы ніколі не ўжываюцца ў нейтральнай пазіцыі, незалежна ад кантэксту, як афарызмы, а па-другое, намінацыйныя сказы вылучаюцца на падставе не семантычна-граматычных характарыстык, як абстрактны сказ у якасці сінтаксічнай формы афарызма, а найперш фармальна-граматычных уласцівасцей – аднастаўнага сказа і іменнага кампанента (або колькасна-іменнага спалучэння) у якасці галоўнага члена сказа. Абстрактныя сказы і намінацыйныя сказы паводле сваіх характарыстык узаемна перакрываюцца, гэта значыць некаторыя абстрактныя сказы па фармальна-граматычных прыметах могуць належаць да намінацыйных, а некаторыя намінацыйныя сказы па семантычна-граматычных уласцівасцях могуць быць абстрактнымі (набываць абагульнена-ўніверсальны змест). Ёсьць афарызмы, якія паводле фармальна-граматычных прымет з'яўляюцца намінацыйнымі сказамі (выкарыстоўваюцца, звычайна, у функцыі лозунгаў, лозіваў, заклікаў і г.д.), напр.: *Гонар і годнасць; Смерць ворагам!*; руск. *Осторожность, осторожность! Осторожность, господа!* (Н. А. Некрасов); *Православие, самодержавие, народность, Свобода или смерть! Смерть шпионам! Стойкость и сила; Честь и верность*; польск. *Bóg, Honor, Ojczyzna; Wolność! Równość! Braterstwo!*; *Z Dziesięciorga Przykazań wymyłem jedenaste: zwyciężość.* (S. J. Lec); англ. *Unity and Faith, Peace and Progress!* і да т.п. У сваю чаргу, намінацыйныя сказы могуць уваходзіць у склад афарызмаў з сінтаксічнай структурай складанага сказа або афарызмаў, сегментаваных іх аўтарам у маўленні, напр.: *Восень – на дзень пагод восем* (прыказка); *Закон прыроды: / хто бліжэй да неба, / Таму абавязкова халадней* (У. Скарынін); руск. *Чело-век! Это великоленно! Это звучит... гордо!* (М. Горький); польск. *Jutro: wielką tajemnicą* (S. Wyspiański); англ. *Deeds, not words* (прыказка) і да т.п.

Сінтаксічную форму намінацыйных сказаў у рэдкіх выпадках могуць мець і ўстойлівыя фразы, якія не маюць абагульнена-ўніверсальнага зместу, але дзякуючы ўжыванню ў нейтральнай пазіцыі, незалежна ад кантэксту, а таксама ўласціваму ім філасофскаму сэнсу, успрымаюцца як блізкія да афарызмаў, напр.: англ. *Words, Words, Words* (W. Shakespeare) (крылаты выраз – рэпліка Гамлета з аднайменнай трагедыі У. Шэкспіра, ужываецца для абазначэння балабонства, пустой гаварыльні, што падмяняе справу); параўн.: руск. *Слова, слова и слова.* (А. П. Чехов) (назва апавядання); *Что такое справедливость, лишняя огня, самоотверженности и любви? Слова, слова, слова.* (М. Е. Салтыков-Щедрин); англ. *Words, Words, Words* (D. Ives) (назва п'есы) і да т.п.

У сувязі з вызначэннем намінацыйнай семантыкі як адной з прымет афарыстычных адзінак паўстаюць праблемы іх суадносін на гэтай падставе з іншымі адзінкамі намінацыі, апісання семантычнай спецыфікі афарызма, яго структуры ў маўленні і яго функцый, што з'яўляецца прадметам далейшых даследаванняў.

Заклучэнне. Намінацыйнасць афарызма мэтазгодна разглядаць як яго ўласна лінгвістычную ўласцівасць. Намінацыйная семантыка з'яўляецца аблігаторнай прыметай афарызма, але не набывае субстанцыянальнай значнасці (не з'яўляецца спецыфічнай), хоць і мае адметны характар у афарыстычных адзінках.

Афарызмы не суадносяцца ні з якой сітуацыяй рэчаіснасці, паколькі ў афарыстычных выказваннях адсутнічае часавая, прасторавая і персанальная лакалізацыя прэдыката, суб'екта і аб'екта, якія прадстаўлены ў афарызме не як канкрэтныя дзеянні, працэсы, прадметы, прыметы і г.д. (паасобку ці як мноствы), а як цэлыя класы працэсаў, прадметаў, прымет і г.д. Афарызмы прызначаны не перадаваць нейкую актуальную інфармацыю, а адлюстроўваць усеагульныя і пазачасавыя сцвярджэнні, у якіх паведамляецца пра ўніверсальныя сувязі паміж цэлымі класамі колькасна незлічоных аб'ектаў. Такія сувязі мэтазгодна кваліфікаваць як ўніверсальныя заканамернасці. Афарызмы ў іх адносінах да рэчаіснасці спараджаюцца і ўжываюцца як маўленчыя або як моўныя адзінкі для вычлянення і адлюстравання ўніверсальных заканамернасцей як катэгорыі фрагментаў рэчаіснасці (карціны свету).

Кожны афарызм суадносіцца ў свядомасці носьбітаў мовы з той ўніверсальнай заканамернасцю, якую ён адлюстроўвае ў маўленні. Такія суадносіны можна кваліфікаваць як ізаморфныя суадносінам у свядомасці носьбітаў мовы слоў і тых фрагментаў свету, якія словы абазначаюць у маўленні (і тыя, і другія суадносіны маюць намінацыйны характар). Менавіта таму афарызмы (у нейтральнай пазіцыі – па-за кантэкстам) з'яўляюцца адзінкамі намінацыі, а не камунікацыі, а ў маўленні ўжываюцца адначасова як камунікацыйныя, так і ў намінацыйнай функцыі. Гэта дае падставы сцвярджаць, што афарызмы – гэта намінацыйныя адзінкі з сінтаксічнай структурай сказа, паколькі ўжываюцца ў маўленні не для выражэння канкрэтнай сітуацыі ці пэўнага мноства канкрэтных сітуацый, а для азначэння (намінацыі) такіх фрагментаў рэчаіснасці (карціны свету), як ўніверсальныя заканамернасці. Гэтым афарызм істотна адрозніваецца паводле зместу ад іншых устойлівых і свабодных выказванняў і ўтварае спецыфічны семантычны тып выказвання.

Атрыманыя вынікі могуць быць выкарыстаны ў тэарэтычнай лінгвістыцы пры пабудове тэорыі афарызма як разнавіднасці звышслоўных адзінак, а таксама пры апісанні афарыстычных адзінак беларускай, рускай, польскай ці англійскай моў.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. *Іванов, Е. Е.* Лінгвістыка афоризма / Е. Е. Иванов. – Минск : Выш. шк., 2018. – 304 с.
2. *Королькова, А. В.* Русская афористика / А. В. Королькова. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 344 с.
3. *Шарманова, Н. М.* Українська афористика: структурно-семантичний та функціональний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Н. М. Шарманова. – Кривий Ріг, 2005. – 217 с.
4. *Іваноў, Я. Я.* Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. – 208 с.
5. *Іванов, Е. Е.* Лінгвістыка афоризма / Е. Е. Иванов. – Могилёв : МГУ им. А. А. Кулешова, 2016. – 156 с.
6. *Іваноў, Я. Я.* Дыферэнцыяльныя прыметы афарызма / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : Брама, 2004. – 160 с.
7. *Іваноў, Я. Я.* Праблемы лінгвістычнага вывучэння афарызма / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : Брама, 2003. – 194 с.
8. *Леванюк, А. Я.* Лексіка-граматычныя і семантыка-стылістычныя асаблівасці беларускага паэтычнага афарызма : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01 / А. Я. Леванюк ; Беларускі дзярж. ун-т. – Мінск, 2002. – 19 с.
9. *Назаранка, Ю. В.* Выслоўе ў мове твораў Якуба Коласа : камунікацыйна-маўленчы статус, класіфікацыя, моўна-стылістычныя асаблівасці : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01 / Ю. В. Назаранка ; Беларускі дзярж. ун-т. – Мінск, 2003. – 21 с.
10. *Мечковская, Н. Б.* Жанры афористики и грация высказываний по степени идиоматичности / Н. Б. Мечковская // Жанры речи. – 2009. – Вып. 6. – С. 79–111.
11. *Іваноў, Я. Я.* Лінгвістычныя прыметы афарыстычных адзінак / Я. Я. Іваноў // Ученые записки ВГУ им. П. М. Машерова. – 2018. – Т. 27. – С. 78–84.
12. *Верещагин, Е. М.* Национально-культурная семантика языковых афоризмов / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров // Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Русский язык, 1990. – С. 71–80.
13. *Іваноў, Я. Я.* Семантыка афарызма / Я. Я. Іваноў // Даследаванні па германскай і славянскай філалогіі. – 2007. – Вып. 1. – С. 98–109.
14. *Іваноў, Я. Я.* Крылатыя афарызмы ў беларускай мове: з іншамоўных літаратурных і фальклорных крыніц VIII ст. да н. э. – XX ст. : тлумачальны слоўнік / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2011. – 164 с.

15. Словарь афоризмов и цитат из польской литературы XVI–XX веков / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилёв : МГУ им. А. А. Кулешова, 2005. – 104 с.
16. *Иванов, Е. Е.* Русско-белорусский паремиологический словарь / Е. Е. Иванов, В. М. Мокиенко. – Могилёв : МГУ им. А. А. Кулешова, 2007. – 242 с.
17. *Иваноў, Я. Я.* Польска-беларускі парэміялагічны слоўнік / Я. Я. Иваноў, С. Ф. Иванова ; прад. і ўступ. арт. Я. Я. Иванова. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2007. – 192 с.
18. Англа-беларускі парэміялагічны слоўнік / пад рэд. Я. Я. Иванова. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2009. – 240 с.
19. *Иваноў, Я. Я.* Афарыстыка мовы мастацкага твора. Паэма Якуба Коласа «Новая зямля»: лексікаграфічны аспект / Я. Я. Иваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. – 84 с.
20. *Иванов, Е. Е.* Английские пословицы: из литературы и в литературе: этимология, функционирование, варианты / Е. Е. Иванов, Ю. А. Петрушевская. – Могилёв : МГУ им. А. А. Кулешова, 2016. – 76 с.
21. *Гаўрош, Н. В.* Афарыстычныя выслоўі беларускіх пісьменнікаў / Н. В. Гаўрош, Н. М. Някловіч. – Мінск : Выш. шк., 2012. – 638 с.
22. *Леванюк, А. Я.* Майстры кажучь... : беларускія літаратурныя афарыстычныя выслоўі : слоўнік афарызмаў / А. Я. Леванюк. – Брэст : БрДУ імя А. С. Пушкіна, 2010. – 161 с.
23. *Васильева, Н. В.* Краткий словарь лингвистических терминов / Н. В. Васильева, В. А. Виноградов, А. М. Шахнарович. – М. : Рус. яз., 1995. – 175 с.
24. *Прохоров, Ю. Е.* Афоризм / Ю. Е. Прохоров // Русский язык : энцикл. / гл. ред. Ю. Н. Караулов – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Больш. Росс. энцикл. ; Дрофа, 1997. – С. 42.
25. *Міхневіч, А. Я.* Афарызмы / А. Я. Міхневіч // Беларуская мова : энцикл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча ; рэдкал.: Б. І. Сачанка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1994. – С. 60–61.
26. *Пермяков, Г. Л.* Основы структурной паремиологии / Г. Л. Пермяков. – М. : Наука, 1988. – 236 с.
27. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – 3-е выд. – Мінск : БелЭн, 2002. – 784 с.
28. Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Русский язык, 1983. – Т. 2. – 736 с.
29. *Ахманова, О. С.* Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : СовЭн, 1966. – 608 с.
30. *Лепешаў, І. Я.* Тлумачальны слоўнік прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. – Гродна : ГрДУ імя Янкі Купалы, 2011. – 695 с.

Паступіў у рэдакцыю 19.03.19.

“Vesnik of Yanka Kupala State University of Grodno. Series 3.
Philology. Pedagogy. Psychology”
Vol. 9, No. 3, 2019, pp. 76–83
© Yanka Kupala State University of Grodno, 2019

Nominativeness as a linguistic property of aphoristic units

Ya. Ya. Ivanou

Mogilev State A. Kuleshov University (Belarus)

Kosmonavtov St., 1, 212022, Mogilev, Belarus; e-mail: ivanov-msu@mail.ru

Abstract. The introduction justifies the relevance of the problem of determining the linguistically significant features of an aphorism as a specific category of units of speech and language, it describes the methodology and the data for the study. The purpose of the study is to identify and describe the specific characteristics of nominativeness as the proper linguistic characteristic of aphorisms in the aspect of their understanding as a separate category of more-words units. The main part of the study establishes that from the point of view of its relation to reality an aphorism is generated and used (as a speech or as a language unit) to isolate and display not a specific situation or a proper set of specific situations, but an object of a specific type – a universal pattern. It is determined that the universal pattern should be understood as a universal and timeless statement, which reports on the universal connections between entire classes of quantitatively innumerable objects. Each aphorism correlates in the speakers' minds with the universal pattern that it expresses in speech. Such a relationship is qualified as isomorphic in the native speakers' minds of words and those pieces of the world that words represent in speech (both of which represent a nomination). That is why aphorisms (in a neutral position – out of the context) are units of nomination, not communication, and they are used in the speech simultaneously in both communicative and nominative functions. It has been established that nominative semantics is an obligatory sign of aphorism, however, it is not a categorically significant property for it (it does not differentiate aphorism as a category of linguistic units). For the first time, the nominative semantics of aphorism is defined, the object of aphorism nomination is established – the universal pattern as a specific part of the picture of the world, correlated with reality. The obtained results can be used in theoretical linguistics in constructing the theory of aphorism as a type of more-words units, as well as in describing aphoristic units of Belarusian, Russian, Polish and English.

Keywords: aphoristic unit, linguistic category, categorical sign, nominativeness, nominative semantics.

References

1. Ivanov E. E. Aphorism linguistics [*Lingvistika aforizma*]. Minsk, 2018, 304 p.
2. Korolkova A.V. Russian aphoristics [*Russkaia aforistika*]. Moscow, 2005, 344 p.
3. Sharmanova N. M. Ukrainian aphoristics: structural-semantic and functional aspects [*Ukrains'ka aforystyka: strukturno-semantychnyi ta funktsional'nyi aspekty : dys. ... kand. filol. nauk*]. Krivoy Rog, 2005, 217 p.
4. Ivanou Ya. Ya. Aphoristic units in the Belarusian language [*Afarystychnyia adzinki u belaruskai move*]. Mahileu, 2017, 208 p.
5. Ivanov E. E. Aphorism linguistics [*Lingvistika aforizma*]. Mogilev, 2016, 156 p.
6. Ivanou Ya. Ya. Differential signs of an aphorism [*Dyferentsyial'nyia prymety afaryzma*]. Mahileu, 2004, 160 p.
7. Ivanou Ya. Ya. Problems of linguistic study of aphorism [*Prablemy linhvistychnaha vyvuchennia afaryzma*]. Mahileu, 2003, 194 p.
8. Levaniuk A. Ya. Lexico-grammatical and semantic-stylistic features of the Belarusian poetic aphorism [*Leksika-hramatychnyia i semantyka-stylistychnyia asablivastsi belaruskaha paetychnaha afaryzma : autaref. dys. ... kand. filal. navuk*]. Minsk, 2002, 19 p.
9. Nazaranka Yu. V. Saying in the language of the works of Yakub Kolas: communication-speech status, classification, linguistic and stylistic features [*Vysloue u move tvorau Yakuba Kolasa : kamunikatsyina-maulenchy status, klasifikatsyia, mouna-stylistychnyia asablivastsi : autaref. dys. ... kand. filal. navuk*]. Minsk, 2003, 21 p.
10. Mechkovskaya N. B. Aphoristic genres and expression gradation according to the degree of idiomaticity [*Zhanry aforistiki i gradatsiia vyskazyvanii po stepeni idiomatichnosti*]. *Speech genres*, 2009, vol. 6, pp. 79-111.
11. Ivanou Ya. Ya. Linguistic signs of aphoristic units [*Linhvistychnyia prymety afarystychnykh adzinak*]. *Scientific notes of Vitebsk State P. M. Masherov University*, 2018, vol. 27, pp. 78-84.
12. Vereshchagin E. M., Kostomarov V. G. National and cultural semantics of language aphorisms [*Natsional'no-kul'turnaia semantika iazykovykh aforizmov*]. Vereshchagin E. M., Kostomarov V. G. Language and culture: linguistic and regional studies in the teaching of Russian as a foreign language [*Iazyk i kul'tura: lingvostranovedenie v prepodavanii russkogo iazyka kak inostrannogo*]. 4th ed. Moscow, 1990, pp. 71-80.
13. Ivanou Ya. Ya. Semantics of the aphorism [*Semantyka afaryzma*]. *Acta Germano-Slavica*, 2007, vol. 1, pp. 98-109.
14. Ivanou Ya. Ya. Winged aphorisms in the Belarusian language. Explanatory dictionary [*Krylatyia afaryzmy u belaruskai move: z inshamounykh litaraturnykh i fal'klornykh krynits VIII st. da n. e. - XIX st. : tlumachal'ny slounik*]. Mahileu, 2011, 164 p.
15. Dictionary of aphorisms and quotations from Polish literature of the 16th-20th centuries [*Slovar' aforizmov i tsitat iz pol'skoi literatury XVI-XX vekov*]; Ed. E. E. Ivanov. Mogilev, 2005, 104 p.
16. Ivanov E. E., Mokienko V. M. Russian-Belarusian paremiological dictionary [*Russko-belorusskii paremiologicheskii slovar'*]. Mogilev, 2007, 242 p.
17. Ivanou Ya. Ya., Ivanova S. F. Polish-Belarusian paremiological dictionary [*Pol'ska-belarusskii paremiialahichny slounik*]. Mahileu, 2007, 192 p.
18. English-Belarusian paremiological dictionary [*Angla-belarusskii paremiialahichny slounik*]; Ed. Ya. Ya. Ivanou. Mahileu, 2009, 240 p.
19. Ivanou Ya. Ya. Aphoristics of the language of literary work. Poem Yakub Kolas "New Earth". Lexicographic aspect [*Afarystyka movy mastackaha tvora. Paema Yakuba Kolasa "Novaia ziamlya": leksikahrafichny aspekt*]. Mahileu, 2004, 84 p.
20. Ivanov E. E., Petrushevskaya Yu. A. English proverbs: from literary texts, in literary texts: etymology, usage, variability [*Angliiskie posloviety: iz literatury i v literature: etimologii, funktsionirovanie, varianty*]. Mogilev, 2016, 76 p.
21. Hurosh N. V., Niamkovich N. M. Aphoristic sayings of Belarusian Writers [*Afarystychnyia vysloui belaruskikh pis'mennikau*]. Minsk, 2012, 638 p.
22. Levaniuk A. Ya. Masters say...: Belarusian literature aphoristic sayings: aphorisms dictionary [*Maistry kazhuts'...: belaruskii litaraturnyia afarystychnyia vysloui : slounik afaryzmau*]. Brest, 2010, 161 p.
23. Vasilieva N. V., Vinogradov V. A., Shakhnarovich A. M. A concise dictionary of linguistic terms [*Kraikii slovar' lingvisticheskikh terminov*]. Moscow, 1995, 175 p.
24. Prokhorov Yu. E. Aphorism [*Aforizm*]. Russian language [*Russkii iazyk : entsykl.*]; ch. Ed. Yu. N. Karaulov. 2nd ed. Moscow, 1997, p. 42.
25. Mikhnevich A. Ya. Aphorisms [*Afaryzmy*]. Belarusian language [*Belaruskaiia mova : entsykl.*]; Ed. A. Ya. Mikhnevich; ed. board: B. I. Sachanka (ch. Ed.) [et al.]. Minsk, 1994, pp. 60-61.
26. Permiakov G. L. The basics of structural paremiology [*Osnovy strukturnoi paremiologii*]. Moscow, 1988, 236 p.
27. Explanatory dictionary of the Belarusian literary language [*Tlumachal'ny slounik belaruskai litaraturnai movy*]; Eds. M. R. Sudnik, M. N. Kryuko. 3rd ed. Minsk, 2002, 784 p.
28. Dictionary of the Russian language : in 4 vol. [*Slovar' russkogo iazyka : v 4 t.*]; Ed. A. P. Evgenieva. 2nd ed. Moscow, 1983, vol. 2, 736 p.
29. Akhmanova O. S. A dictionary of linguistic terms [*Slovar' lingvisticheskikh terminov*]. Moscow, 1966, 608 p.
30. Lepeshau I. Ya., Yakaltsevich M. A. The explanatory dictionary of proverbs [*Tlumachal'ny slounik prykazak*]. Hrodna, 2011, 695 p.